

Karlstens fästning i Marstrand.

Foto: TT

Därför utdömdes Sveriges strängaste straff

Han avrättades på ett sällsynt brutalt sätt efter att ha publicerat flera uppmärksammade skrifter och har därför gått till historien som en förkämpe för det fria ordet. Men vad ville han egentligen? En ny bok fördjupar bilden av den egensinnige Johan Henrich Schönheit.

● Den 30 juli 1706 fördes han ut för att avrättas i Marstrand, den då drygt sextioårige Johan Henrich Schönheit. Först brändes hans skrifter, sedan skars hans tunga av och hans högra hand kapades. Där efter blev han halshuggen, innan kroppen brändes på bål. Tungan och handen spikades upp på skampålen, i avskräckande syfte.

Det blodiga slutet är den mest kända delen av denna märkliga mans liv, han som utsattes för vad som har kallats "det strängaste straff som någonsin utdömts i Sverige". I en ny och noggrant dokumenterad bok, "J.H. Schönheit", skriven av lokalhistorikern Lars-Gunnar Olsson i Umeå, presenteras för första gången en samlad bild av hans liv, där flera tidigare spridda myter kan avfärdas. Av boken framgår bland annat att Schönheit inte alls var en adelsman från Baltikum, vilket ibland hävdats, utan son till en lärare och teolog i den svensk-tyska provinsen Bremen-Verden.

På 1670-talet fick Schönheit tjänst i Karl XI:s armé, vilket följdes av en flytt till Västerbotten, där han blev länets första avlönade fältskär. Efter ytterligare en tid utsågs han till landsfiskal, en slags åklagare,

vilket visade sig vara början på hans olycka. För Schönheit blev övertygad om att länets landshövding, greve Gustaf Douglas, hade försnillat stora summor ur statskassan, något som han också offentligt anklagade greven för. Schönheit lyckades dock inte bevisa sin sak, vilket innebar att det istället var han själv som hotades med straff för förtal.

Vid ungefär samma tid sökte Schönheit tillstånd att få trycka sin egen översättning av en tysk roman, "Kyske Josef", baserad på en biblisk berättelse. Men Sveriges officiella censor förklarade efter att ha granskat texten att den innehöll skildringar av "främmande och obekanta syndare" och därför inte fick tryckas. Den svenska kyrkans ledning och kungamakten var vid denna tid ständigt på jakt efter avvikelser från den rätta lutherska läran. Särskilt oroande var den så kallade pietismen, en väckelse-rörelse som spreds i Tyskland och även hade fått efterföljare i Sverige.

Men Schönheit lydde inte förbudet, utan lät ändå trycka sin roman, som då genast blev beslagtagna. Själv flydde han till Hamburg för att undkomma straff, och därifrån fortsatte han att kritisera det svenska styret. I flera brev och i en tryckt försvarsskrift anklagade Johan Henrich Schönheit bland annat högt uppsatta ämbetsmän, som Karl XII:s närmaste man Carl Piper, för korruption och förräderi.

Till sist beslöt sig den svenska ledningen för att Schönheit måste tystas. En plan gjordes upp för att

kidnappa och föra honom tillbaka till Sverige. Den enväldige Karl XII, som krigade i Polen, gav sitt godkännande efter att ha framhållit att det hela måste ske i tysthet. Innan planen hunnit sättas i verket sökte dock Schönheit själv upp den svenske guvernören i Bremen, som lät gripa honom. Efter en hastig rättegång dömdes Johan Henrich Schönheit till livstids straffarbete, efter att först ha slagits blodig, blivit "kåkstruken", i Stockholm.

Väl på plats i Karlstens fästning i Marstrand för att avtjäna sitt straff visade det sig att Schönheits pietistiska läggning blivit än mer uttalad. Han kritiserade öppet den svenska kyrkan för att ha svikit den rätta läran och kallade landets prästerskap "själamördare". Längre var Schönheit trots allt kungatrogen och övertygad om att allt skulle ställas till rätta om bara Karl XII fick veta vad som egentligen hänt. Men under tiden i Marstrand, skriver Lars-Gunnar Olsson, började Schönheit till sist även kritisera kungen för att han lät allt detta ske och för att hans regering på så vis "höll svenska folket i neslig träldom".

Därmed hade Johan Henrich Schönheit gjort sig skyldig till upprepad hädelse och majestätsbrott – dessutom utan att visa minsta tecken på ånger. Allt detta innebär att han dömdes på nytt, den här gången till att avrättas och stympas den där julidagen år 1706.

Magnus Västerbro
kultur@dn.se